

szerhez, vagy — mivel régebben került be a nyelvbe — részt vett bizonyos hangváltozásokban: *Tropiny* (= Trofim), *Ondrej* (= Andrej), *Onton* (= Anton), *Mikajlo* (= Mihail), *Oljos* (= Aljosa) stb.

A nevekhez — különösen a találós kérdésekben — igen gyakran kapcsolódik jelző, például: *peresz Ivan agaj* 'öreg Iván apó' (Z. 160), *picsi Petyka* 'kicsi Peti' (Z. 192); a jelző sokszor igen szemléletes: *kjirjz-kongil' Petjir agaj* 'görbelábú, görbehátú Péter apó' (Z. 160), *bjžo Ondrej pjž merta* 'farkos Andrej lisztet mereget' (= a hólapát lapátol; Z. 207).

Különösen érdekesek a névcsőfólió rigmusok, amelyekben a név kis változtatással ismétlődik, vagy valami hasonló hangzású szó kapcsolódik hozzá, például: *Andrej-Vandrej* (P. 58), *Galina-Malina* (P. 62), *Jegor-bugor* (P. 63), *Isztapan-baraban* (P. 63), *Nasztá-pasztá* (P. 72), *Olga-Kolga* (P. 74), *Petjir-kotjir* (P. 75), *Szergej-bergej* (P. 79), *Szergej-vorobej* (P. 80), *Tanyja-banyja* (P. 81) stb. Idézzünk két rigmust teljeseen! Az első az *Iván* és a *divány*, a második pedig a *Viktor-vit' ton* 'ötven' és a *kuat' tor-kuat' ton* 'hatvan' szavak hasonló hangzására épül:

Iván-d'iván, šöd d'iván,
šöd d'iván uljñ Ivan.

(Iván-divány, fekete divány, Fekete divány alatt Iván; P. 64);

Viktor-kuat'tor,
šížímdon traktor,
šížímdon traktoraz
odjg pu vajem.

(Viktor, hat tor, Hetven traktor, Hetven traktorában Egy fát hozott; P. 60).

A fenti vázlat jól mutatja azt a hivatalostól játékosig terjedő gazdag névhasználatot, amit udmurt nyelvű szövegekben is megfigyelhetünk. Érdeemes részletesebben is foglalkozni az udmurt nevekkel, a névdivattal, ennek változásaival, az irodalmi névadással, a nevek eredetének vizsgálatával, hiszen egy rokon nyelv (nép) névadási rendszerének ismerete, változása a magyar névtudomány számára is hasznos dolog.

KISS ANTAL

Udmurt névtani kérdések

A magyar, finn és az észet után a finnugor nyelvek közül az udmurt az, amelyből a legtöbb névtani tárgyú dolgozat napvilágot látott. Ez sajnos nem jelenti azt, hogy minden lényeges kérdést feldolgoztak volna. Amíg az ún. vorsudnevek etimológiai és alakutani kérdéseiről vagy a személynivekről, azok minden irányú — azaz történeti és leíró — vizsgálata alapján kontrasztos képünk van, s gazdagok a földrajzi nevek terén végzett kutatások is, addig jelentős névtípusok estek s esnek még ma is kívül a kutatók látókörén.

Persze ez nem véletlen. Adódik egyrészt az udmurt névrendszer sajátosságából, abból ti., hogy még ma is különböző fajta csoportnevek és személynivek szoros együttlétézését tapasztalhatjuk. A csoportnevek közül két, szerintünk jelentős névtípus maradt ki a vizsgálatok köréből, s a névrendszer összetettségére vezethető visz-

sza a ragadványnevek vizsgálatának elmaradása is. S adódik ez másrészt egy olyan jelentős módszertani elv korlátlan uralkodásából, amely nem ismeretlen máshol sem. Arról van szó, hogy a kutatók elsősorban a metanév tekintik a névtan tárgyának. Tudvalevő, hogy ez a szemlélet vizsgálataival — bevallottan — a nyelvtörténet és az etimológia számára nyújt segítséget (J. SOLTÉSZ, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 32). Ez a szemlélet, amellet, hogy nem ad alkalmat a névvel kapcsolatos olyan kérdések megválaszolására, hogy egyáltalán mi szükség van a nyelvi rendszerben a tulajdonnévre; hogy miképpen azonosítható a nyelvi közleményből a tulajdonnév; hogy mi a funkciója a különféle névtípusoknak a közlés során stb., annak lehetőségét is kizárja, hogy egy összetett névrendszerrel rendelkező nyelv esetén világosan elkülönítsük a típusokat. Ez az az objektív ok, amelynek alapján a kutatók eddig a névrendszer szélső pólusain álló két névtípust részeltették figyelmükben az udmurt névtan kutatásai során, azaz a csoportnevek legvilágosabb típusát, az ún. vorsudneveket és a személyneveket, amelyek az egyedi nevek legtisztább képviselői.

Ezért maradtak ki a vizsgálati körből a (jobb híján nevezzük így) nagycsaládnevek, a családnevek (háztartásnevek) és a ragadványnevek. Ez a három típus ugyanis olyan szoros kapcsolatban van egymással, amely a metanévi vizsgálatok síkján nem deríthető fel. Erre a terminológiai tétovaság is utal, amely az egyes szerzők, szótárak szakkifejezés-használatát jellemzi.

Az nyilvánvalóan a nyelvjárások lexikai kérdései közé utalható, hogy a beszermánok (itt: mohamedán udmurtok) a *korka rúm* 'háztartási név' mellett egyenrangúan használják a *vižji* 'nemzettség' szót is. Ennek a *vižji* szónak a jelentése, ill. használati köre azonban más és más az egyes szerzőknél. G. E. VERESCSAGIN, (Udmurtszko-russzkij szlovár. Kézirat. 1928.), P. M. BOGAJEVSZKIJ vagy N. N. BELOV 'törzs' jelentésben használja, míg pl. N. G. PERVUHIN, N. N. SZMIRNOV 'nemzettség' jelentésben (idézi M. G. HUDJAKOV, Votszkie rodovie delenie. Kazan, 1920.). G. A. ARHIPOV, aki legutóbb felvázolta a csoportnevek egy rendszerét, a *vaškala vižji rúm* 'régí törzs neve' jelentésben állapodott meg (ARHIPOV. G. A., Rodoplemennie nazvanija udmurtov. In: VLKP. I. Perm, 1975., 51–8). Annyi mindenesetre látszik, hogy a *vižji*, amelynek egyébként 'gyökér' jelentése is van, vérrokonság megjelölésére szolgál. De M. G. HUDJAKOV (i. m.) azt is jelzi, hogy más terminus is van a vérrokonság jelölésére, s ez a *bel'ak*. I. N. SZMIRNOV egy harmadik szóval (*el'*) jelöli ezt a viszonyt — mint HUDJAKOV tudósít róla.

ARHIPOV azonban a *bel'ak* szót szűkebb értelemben (nazvanyije rogyisztva 4–10 poszednij) használja, s nála szerepel először a *korka rúm* (nazvanyije rogyisztva, ili imenyi gyegya ili pogyegya, ili podih prozbischi) mint fogalom (i. m.). Ez utóbbit egyébként a szótárak nem ismerik. Az említett (csoport)név típusok mellett az udmurtban az alábbi egyedinev fajták használatosak: *muńčo rúm* 'fürdőnév', *kušem rúm* 'ragadványnév', VERESCSAGIN idézett művében ezzel a jelentéssel: *kuton rúm* és *ńimtul*, melynek értelmezései: VERESCSAGIN 'családnév; ragadványnév', MUNKÁCSI szótára nem ismeri, BORZISZOV szótárában 'személynév, atyai név és családnév', URSZ. 1954. és 1984. egyaránt 'személynév és atyai név'.

Mint ebből az utóbbi példából látszik, az egyes terminusokat az egyedi név esetében is más- és másféleképpen használják. Egy csupán a bizonyos: az udmurtban

(mint univerzálisan [?] minden nyelvben) a közösség kétféle, de több eltérő nevet használ egyidőben tagjai megnevezésére: csoportnév típusúakat és egyedinév típusúakat.

Az udmurtban négy csoportnév volt használatos, s használatosak ezek részben ma is: 1) a törzsnév, 2) a nemzetségnév, 3) a nagycsaládnév, 4) a ragadványnév; s három egyedinév típus: 1) a fürdőnév, 2) a ragadványnév, 3) a hivatalos név. (A három elemű oroszos névhasználat eseteire most nem térünk ki.)

Egy-egy személy megnevezésére egyidejűleg több csoportnév és több egyedinév szolgált — természetesen a situációtól függött a beszédaktus során felhasznált névfajta kiválasztása.

A névtípusok azonban — bármennyire is azonosíthatók — nem választhatók el mereven egymástól, ugyanis pl. bizonyos csoportnevek (ilyen a vorsudnév) személynévként funkcionálhatnak: a férjhez ment leányt férje otthonában csak vorsudnéven szólítják. Más esetben egyedinév vált csoportnévvé, pl. amikor a nagycsalád szétköltözése után a családfő ragadványneve vált *korka rím*-mé, háztartásnévvé. (Ez is azt jelzi, hogy minden esetben meg kell állapítani az adott, névként szolgáló hangsor használati értékét: ami történeti síkon az egyik kategóriába tartozik, az szinkrón szinten tartozhat a másikba.)

A kutatásokat nehezíti, hogy a források, bár udmurt névanyagot tárnak elénk, szemléletükben oroszosak, azaz: miközben az orosz hivatal által rendszeresített módon írják össze az udmurtokat, aközben a nevek rögzítésekor az orosz névhasználati formát erőszakolják rá az udmurt nyelvre, így annak forrásául csak nagyon óvatosan használhatók az összeírások (már ami a névtípusok elemzését illeti). Erre az a tény is figyelmeztet, amely a legfrissebb (nép)nyelvi szövegek alapján állítható: az udmurtok a beszélt nyelvben, ha kételemű nem hivatalos nevet használnak, akkor a „magyar” módszer szerint járnak el — miként egyébként a finnek is —, azaz előbb a csoportba soroló név jön, s aztán következik az egyedi név.

Sajnos egyelőre kevés az ilyen jellegű szövegünk, s kimondottan a névhasználati viszonyokat felderítő gyűjtésről sincs tudomásunk, jóllehet bizonyos, hogy tanulságos eredményeket hozna nemcsak az udmurt névtan, de a névtudomány egésze számára is.

A források másik része — amely pillanatnyilag rendelkezésre áll — a népköltészet. Ez azonban természeténél fogva nem alkalmas egy nép névhasználatának felderítésére, mivel műfaji okokból nem vagy csak ritkán él nevekkal. A tulajdonnév ugyanis — alapfunkciójából következően — csak mint beszélő név jelenik meg, ill. olyan semleges hangulatúak a nevek, hogy gyakorlatilag elhagyhatóak. Minden folklórszöveg egyébként is csak az adott típusú szöveg névhasználatára vonatkozólag szolgálhat tanulságul, s csak nagyon óvatosan közelítve egy nyelv, egy nép névhasználatára.

Hogyan épül(t) fel tehát az udmurt névrendszer? A gyermek megszületésekor automatikusan nevekhez jutott (ezek: a törzs neve, a nemzetségnév, a nagycsaládnév és a háztartásnév voltak), s azonnal kapott is nevet — megadott rítus, szokás és hagyomány szerint —: a fürdőnevet. A keresztséggel aztán egy hivatalos keresztnévhez jutott, s élete folyamán, mikor a közösség újra és újra értékelte szerepét, még ragadványneveket is kapott.

Milyen volt ezeknek a neveknek a viszonya? A törzsnév tulajdonképpen fikció,

csak az bizonyos, hogy az udmurtság törzsekre oszlott (kettőt tételeznek föl, a *Vatka* és a *Kalmez* törzseket), s létezett a kétfrátriás felosztás. Erre többek közt utal az, hogy minden nemzetség számára ki voltak (vannak?) jelölve azok a nemzetségek, amelyekből feleséget hozhat magának a legény, s azok is, amelyekből nem (erről l. többek között DOMOKOS PÉTER, Az udmurt irodalom története c. művének történeti-néprajzi fejezetét). A törzsnév ma már nem él, senki sem tudja, melyik törzs tagja.

A nemzetségnevek kérdése összetettebb. Ezek a nevek, mint udmurt elnevezésük is jelzi (*voršud nim*), egyúttal vorsudnevek is. A vorsud pedig a kutatók szerint eredendően nemzetségi totem, s később házi istenséggé vált (erről lásd többek között ZELENYIN, D. K., Što takoe voršud? In: Mikroetnonimi... Izsevszk, 1980., 133–51). Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy (a 20-as években még egészen bizonyosan) az udmurtok tudták, melyik vorsud nevét viselik. Ennek alapján létezett egyfajta nemzetségi tudat, amely a fentebb említett házassági szabályok megtartásában (is) megnyilvánult. S abban is, hogy a közös vorsudot tisztelők alkalmilag közös szertartásokra gyűltek össze (erről lásd többek között WICHMANN, Y., Tietoja votjaakkien mytologiasta. Helsinki, 1892.). A helyzetet bonyolítja, hogy ez a név anyaaágon öröklődik(?), de a házi istenséget az elköltöző *fiú* viszi magával új otthonába (WICHMANN i. m. 45). Ez mindenképpen arra figyelmeztet, hogy a vorsudnév és maga a vorsud intézménye szétvált, és valami sajátos rend szerint viszonyulnak egymáshoz. Azt már valóban csak megemlíthjük, hogy ezeknek a vorsudoknak a nevei helynévként is igen gyakoriak, de nem biztos, hogy pl. *Bigra* falu lakói a *Bigra* nemzetség tagjai, vagy hogy a *Bigra* vorsudot tisztelik.

Természetesen az anyaaági vorsudnév mellett a gyermek megkapta az apaági nagycsaládi nevet is. Nem egészen világos, hogy ha a nagycsalád több házban élt, miképpen oszlott meg a nagycsaládnév és a háztartásnév használata. Ez olyan kérdés, amely mindenféleképpen igényli a megvilágítást.

A gyermek a fürdőben született, s innen származik első a d o t t nevének *munčo nim* 'fürdőnév' megjelölése. Ezt a nevet a hagyományok szerint, más népeknél is ismert módon adták. A fürdőnévnek és a vorsudnévnek szinte napjainkig tartó használatát az látszik erősíteni, hogy a tulajdonnévnek nem az azonosítás és csoportba sorolás az elsődleges és alapvető funkciója – hiszen erre a többi használatban levő név is alkalmas lenne –, hanem identitás megadása, az ö n a z o n o s í t á s lehetőségének megteremtése. Ennek a kétoldalú szerepnek a kifejtése hosszabb időt venne igénybe, most elégedjünk meg annyival, hogy úgy tűnik, a tulajdonnevet – most zárólag személynevet értve alatta – nem (csak) kommunikációs szükségszerűségek hozták létre, hanem az embernek mint egyednek és közösségnek az a pszichikai igénye fejeződött ki adekvát módon, nyelvi síkon a tulajdonnévben, hogy az ember önmagával – mint közösséggel és egyeddel – azonosulni tudjon és önazonosságát megőrizze.

Ez ad magyarázatot az állam, a hivatal azon törekvéseire is, hogy szabályozza a névviselést. (Megjegyzendő, hogy a névhasználat az egyetlen olyan nyelvi tevékenység, amelyet rendeleti úton szabályozni lehet, vö. az erőszakos keresztelést az udmurtoknál.) Ez minden esetben kanonikus névadást is jelentett, jöllehet a keresztség felvételének, a lefolytatott ceremóniának nem része az egyedi névadása! A keresztelés során nem egyedi, hanem közösségi nevet adnak, az ősi s

máshol is megtalálható hagyományok szerint. Erről vallanak egyébként a liturgiák szövegei is. A fentiek magyarázzák a ragadványnév keletkezését is: a rögzült, bizonyos hagyományok, hivatalos előírások szerint „kiszabott” nevek mellé — úgy tűnik minden időben és helyen —, újraérvényesítve a névadás fentebb említett, általunk alapfunkciónak tartott szerepét, új nevek születnek, s ezáltal információt szolgáltatnak a közösségnek és a megnevezettnek az egyed adott közösségben elfoglalt helyéről is.

Nyelvi eredetüket tekintve — miként az várható — a nemzetségnevek, valamint a (nagy/kis)családnevek udmurt eredetűek (az utóbbiak nemegyszer ragadványnéviék), a fürdőnevek udmurt és tatár eredetűek, míg a hivatalos keresztnévek elsősorban orosz eredetűek. Most jönnek szokásba a nemzetközi nevek, és (nyilván nem véletlenül) erősödik az udmurt nevek szerepe is. (Erről lásd többek között KELJMAKOV, BUSMAKIN írásait az Antroponymika, ill. Onomasztika Povolzsja köteteiben.)

Mindezek azt a tanulságot szolgáltatják, hogy az udmurt névtani vizsgálatok során sem hanyagolható el az az alapvető módszertani elv, hogy minden tulajdonnévként funkcionáló nyelvi jelet mindenkor az adott névrendszer egészébe helyezetten vizsgáljunk meg.

KOZMÁCS ISTVÁN

A koreai személynevek

Az agglutináló jellegű koreai nyelv több ezer éves kulturális kapcsolat következtében — a vietnámihoz és japánhoz hasonlóan — szoros szálakkal kötődik a monoszillabikus, izoláló kínai nyelvhez. Ez a kötődés elsősorban a szókészlet terén igen erős.

A kínai írásbeliség elterjedésével egyidejűleg mind a személy-, mind a helynevek között szinte kizárólagossá vált a sino-koreai lexika.

A személynevek — a kínaihoz hasonlóan — általában három szótagúak, ritkábban két szótag is alkothat nevet: *Kim Csholszu* (régőbbi írásmód szerint: *Kim Cshol Szu*) és *Kim Ir*. Az első szótag a vezetéknév vagy családnév (*szong*), a többi az utónevet (*njong*, *irum*) tartalmazza. A koreaiak az utónevet, ha az kéttagú, sohasem választják szét; nálunk és több más ország (NDK, Szovjetunió) átírási gyakorlatában újabban ezért is írják egybe (vö. LIGETI, Keleti nevek helyesírása. Bp., 1981. 488).

A családnévek száma korlátozott, az 1976-os koreai-orsz nagyszótár 208-at tartalmaz. Az utónevek száma gyakorlatilag végtelen, a hieroglifaszótárak alapján az egy szótagú, jelentésszerű sino-koreai szavakból tetszés szerinti kombinációk állíthatók össze. Vannak olyan névelemek, kombinációk, amelyekkel gyakran lehet találkozni, divatosak, etimológiájukkal mindenki tisztában van, más elemek, kombinációk szokatlanok, eredetiek, s jelentésüket csak a névadók ismerik. Minden kínai és vietnámi név átalakítható sino-koreaivá — ez fordítva is igaz —, így lesz *Mao Ce-tung*-ból *Mo Thektong*, *Csou En-laj*-ból *Csu Unle*, *Ho Si Minh*-ből *Ho Csimjong*. Az esetek egy részében a koreaiul beszélő felismeri, hogy nem koreai névről van szó, annak ellenére,